

Camilla Brudin Borg, Jørgen Bruhn & Rikard Wingård (red.)

Ekokritiska metoder

Lund: Studentlitteratur, 2022, 315 s.

Särskilt två omständigheter i dagens svenska litteraturvetenskap gör volymen *Ekokritiska metoder* välkommen: att ekokritiska perspektiv blivit alltmer centrala i forskning och undervisning och att det talas alldeles för litet om ämnets metoder. Volymen spänner över 300 sidor och är ett ambitiöst företag; dess tolv välmatade kapitel bjuder på stimulerande läsning. Men som provkarta över ekokritikens metoder framstår den inte i alla avseenden som färdigtänkt. Det problematiska är, som jag ser det, framför allt kopplat till *Ekokritiska metoder* som helhet. I stället för att kommentera de ofta uppslagsrika kapitlen var för sig tänkte jag därför uppehålla mig vid några övergripande frågor som väckts under läsningen.

En initial fråga är förstås: varför en bok om metoder? Det första kapitlet ("Introduktion") konstaterar att ingen handbok i litteraturvetenskaplig metod getts ut på svenska sedan 1974. Det stämmer nog inte helt: utgåvor som *Litteraturvetenskap. En inledning* (1998) och *Grundbok i litteraturvetenskap. Historia, praktik och teori* (2015) säger åtskilligt om ämnets metodik utan att skylta med ordet *metod* i sin titel. Men utan tvekan har akademisk litteraturforskning länge präglats av methodskepsis, inte sällan baserad på föreställningen att en estetisk vetenskap studerar unika objekt och därför inte är betjänt av fastlagd metodik. Som projekt är *Ekokritiska metoder* ett viktigt inlägg i ämnets metoddebatt. Inledningskapitlet behandlar dock metodikens *varför* främst ur historisk synvinkel. Jag hade gärna sett en mer energiskt sammanhållande argumentation för vikten och värdet av litteraturvetenskaplig metod idag. Utspridda i de enskilda kapitlen hittar man flera tankeväckande delargument. Det sjätte kapitlet (för att undvika onödig antropocentrism refererar jag till kapitelnummer i stället för till skribent), rubricerat "Maktkritik och antropocentriska läckage", konkluderar "att vi litteraturvetare möjligtvis använder 'det sunda förnuftet' alltför mycket i vår tolkande praktik" (s. 152). Och det nionde kapitlet ("Empirisk ekokritik") varnar för farorna med att grunda forskningsresultat på "intuition, spekulation och anekdotiska data" (s. 215). Det borde vara högsta prioritering att till den "uppsatsskrivande studenten" (s. 9), metodbokens kanske mest angelägna mottagare, tydligt förmedla en insikt om att – vilket jag uppfattar som volymens ärende – metod gör skillnad: genom medvetet metodarbete kan slentriantänkande brytas och vägar till övontad kunskap öppnas. Ett fint belägg på det ger volymens åttonde kapitel ("Medforskande ekokritiska litteratursamtal"), som visar hur vuxenläsares förståelse av barnlitteratur kan kompletteras genom att barn ur den aktuella åldersgruppen enligt ett väl genomreflekterat metodschema anlitas som medforskare.

Min andra fråga kan formuleras en smula tillspetsat: är *Ekokritiska metoder* en bok om metoder? Jo, men den rymmer också mycket ekokritisk teori och omfattande analys exempel. I praktiken skiljer sig upplägget därmed inte så radikalt från, förslags-

vis, de båda utgåvorna *Litteraturvetenskap* och *Grundbok i litteraturvetenskap*. Mixen är i sig inget konstigt, eftersom metodologiskt nytänkande ofta interagerar med ny teori och eftersom nya metoder troligen, med en deklaration från det fjärde kapitlet ("Zoopoetiska och metonymiska läsarter"), "lättast låter sig beskrivas performativt" (s. 99). Men proportionerna i den ekokritiska handboken är, titeln till trots, inte alltid till metodernas fördel; mellan långa teoriavsnitt och detaljerade exempelanalyser tenderar själva metoddiskussionen att hamna i kläm. Det ter sig symptomatiskt att person- och sakregistret – utmärkt givetvis att ett sådant finns! – inte förtecknar metoder (t.ex. zoopoetisk metod) utan i stället de teoretiska begrepp (zoopoetik) som metoderna utvecklats ur. Uppfattningen om vad som utgör en metod skiljer sig även markant mellan kapitlen: alltifrån tillämpningen i det tredje kapitlet ("Att läsa naturlyrik utan Naturen") av begreppet hyperobjekt på en prosadikt av Thorild till den socialvetenskapligt orienterade metod byggd på randomiserade experiment med kontrollgrupper som det nionde kapitlet pläderar för. Att det ekokritiska metodspektrumet har bredd är självklart en tillgång. Men blir ett arbetssätt en metod för att man benämner det *metod* eller vad är epistemologiskt rimliga kriterier på en litteraturvetenskaplig metod? Inledningskapitlets synpunkter på vad det innebär att "anlägga en viss metod" (s. 11) hade, inte minst av didaktiska skäl, kunnat följas upp i en utvärderande slutdiskussion.

En tredje övergripande fråga gäller just samspelet i metodboken mellan del och helhet. Samordningen mellan kapitlen förefaller nämligen inte alltid optimal. Mitt intryck är att de totalt 13 författarna fått stor frihet att skriva om metod utifrån egen aktuell forskning. Det har gett många av kapitlen värdefullt intentionsdjup men också gjort dem påtagligt divergerande, även vad pedagogiseringsgraden beträffar. Att koordinationen slirar märks genom diverse överlappningar – ekonarratologin introduceras exempelvis i två olika kapitel – liksom genom uteblivna samtal över kapitelgränserna. Ett exempel: läsaren funderar över hur det ekokritiskt centrala begreppet uppmärksamhet (kapitel 3 & 5) förhåller sig till det Goetheinspirerade begreppet omsorgsfull empirism (kapitel 11) och om och hur dessa möjligen snarlika begrepp kan relateras till traditionell närläsning (kapitel 4). Mellan det nionde och det tionde kapitlet ("Intermedial ekokritik") – ett annat exempel – hade en spännande dialog kunnat uppstå: medan intermedialitetskapitlet, som jämför hur olika medietyper styr mottagarens påverkan av en ekokritisk representation, nöjer sig med att anta en tänkt "åskådare" (s. 255), ifrågasätter kapitlet om empirisk ekokritik just den sorts receptionsstudier som laborerar med "genomsnittliga läsare" (s. 215) och förordar i stället metoder som undersöker faktiska mottagares reaktioner och därmed garanterar "empirisk evidens" (s. 216). Den dialogen hade fått starthjälp enbart genom att låta kapitlen komma i omvänd ordning. En disposition som följt en tydligare progressionslinje hade likaså placerat det sjätte kapitlet långt tidigare, eftersom det dels för introducerande resonemang om grundbegreppen litteratur, ekokritik och antropocentrism, dels illustrerar en basal metodologisk princip genom att visa hur ekokritiken kan låna metoder från närliggande maktkritiska forskningsfält. Den bristande synkroniseringen – fler exempel skulle kunna anföras – utgör kanske inget större huvudbry så länge kapitlen inhämtas separat men blir besvärande i synnerhet för den student som vill skaffa sig en överblick över ekokritikens metoder. Och den redaktionella avsikten har uppenbarligen varit att *Ekokritiska metoder* ska fungera som en samverkande helhet; det vittnar bland annat de frekventa (men rätt mekaniska) korshänvisningarna om. Med samma ambition

gör det tolfte kapitlet ("Efterord: en ekokritik för framtiden går från mening till handling") en ansats att placera in de övriga kapitlen i en antropocen samtidsdiagnos. Idén är tilltalande, men som efterordet nu utformats liknar det mest ett manifest för "mer-än-mänsklig humaniora" (s. 296) och lyckas knappast fördjupa de metodologiska problemställningarna. Läsaren får med andra ord göra mycket av samordningsjobbet på egen hand.

En fjärde fråga värd att begrunda är i vilken mån den teoretiskt expansiva ekokritiken kan bidra till en allmän metodutveckling inom litteraturvetenskapen. Eller annorlunda vinklat: hur ekokritiska är egentligen metoderna i *Ekokritiska metoder*? En reflektion i fjärde kapitlet summerar något väsentligt: "metoder lånas kors och tvärs inom och över ämnesgränserna" (s. 111). Många av de metoder, läsarter och tillvägagångssätt – terminologin i kapitlen varierar – som volymen redogör för har överförts från andra litteratur- och humanvetenskapliga områden (t.ex. narratologi, geokritik, feminism, queer). Några av de mest profilerade metoderna (det medforskande samtalet, den empiriska experimenteringen, den intermediala komparationen) har här använts i ekokritikens tjänst men är inte heller sprungna specifikt ur ekokritiskt tänkande. Något annorlunda förhåller det sig med ett förslag till ekokritisk metod som – i kontrast till de metaforiska tolkningar som traditionellt gjorts av djur i litterära texter – lanseras i det fjärde kapitlet: en metonymisk läsart. Med välfunna exempel från bland annat statarlitteraturen visas att och hur denna läsart har potential att omstrukturera förståelsen av förhållandet människa/djur. Även om perspektivomkastningen skulle kunna föras tillbaka på Roman Jakobsons analys av hur metafor och metonymi opererar, har metoden primärt utarbetats med stöd i det kritiska djurstudiets föresats att "läsa fram djuren som djur i egen rätt" (s. 96); att den metonymiska läsarten presenteras i modelltermer gör den smidigt överförbar till andra litteraturvetenskapliga fält. Ett försök att mer direkt tillämpa ekokritisk teori gör det Mortoncenterade tredje kapitlet. Det tvingas snabbt fastslå att det är "svårt att tala om någon enhetlig eller konsekvent analysmetod" (s. 54) i Mortons arbeten. Men särskilt läsningen av "Hvila vid denna källa" utifrån Mortons dekonstruktion av naturbegreppet blir givande – om än man önskat att Bellmans text hade citerats ur en pålitligare källa än Studentlitteraturs antologi *Texter* (2006). Längre fram återkommer kapitlet till sin reservation att det som låter sig betraktas som "metod i Mortons efterföljd" snarast handlar om "hur ett antal grundtankar, förkroppsligade i enskilda begrepp, visat sig vara inspirerande för ekologiskt orienterad litteraturanlys" (s. 69). Ergo: ekokritiken är mer teori än metod.

I förlängningen av den slutsatsen inställer sig en femte fråga: har det ekokritiska tänkandet inslag som distinkt motsätter sig alternativt befrämjar utvecklandet av forskningsmetodik? Det ligger nära till hands att här kalla in Descartes, den vetenskapliga metodens pionjär och i ekokritiska sammanhang ofta utpekad som central företrädare för den antropocentrism som lett fram till dagens ekologiska krisläge. Den ekokritiska teorins beskrivning av världen via koncept som gränsoverskridande, dikotomiupplösning, porositet, intrassling och platt ontologi kan tyckas befinna sig på kollisionkurs inte bara med den cartesianska rationalitetens metodiska sökande efter sanning utan med all form av vetenskaplig metodik som bygger på definitioner, distinktioner, systematiseringar, kategoriseringar, under- och överordningar och som eftersträvar kunskapsobjektivering. Å andra sidan öppnar sig ekokritiken genom sin interdisciplinära hållning i högre grad än andra litteraturvetenskapliga inriktningar

– något som inledningskapitlet understryker – mot den mer metodmedvetna naturvetenskapliga forskningen. Metodologiska modeller hämtade från naturvetenskap är dock relativt frånvarande i *Ekokritiska metoder*. Ett av undantagen utgör det elfte kapitlet ("Holistisk metod som ekokritiskt mål"), som inspirerats av kvantfysiken och har en påfallande vetenskapsfilosofisk prägel. Med utgångspunkt i det holistiska tänkandets vilja att förstå det litterära verket som en dynamisk helhet kastar kapitlet ett kritiskt ljus över alla analysmetoder – inklusive många av de ekokritiska läsararter tidigare kapitel redovisat – som arbetar "med en eller flera delar av det litterära verkets helhet utifrån ett abstrakt system, och inte inifrån verken själva" (s. 265). Resonemanget ifrågasätter alltså det slags kritiska litteraturstudium som styrs av en given teoribildning, till exempel ekokritiken, och enbart intresserar sig för vissa, av teorin reglerade aspekter av den litterära texten. Det är en hård dom över den sorts ensidighet som utmärker stora delar av dagens litteraturforskning – och som i ekokritikens fall ibland förstärks av målinriktad aktivism. Om det elfte kapitlet liksom i elfte timmen gör en tvärvändning tillbaka till litteraturvetenskapens methodskepsis och påminner om det litterära konstverkets primat, blir för min del ändå den konstruktiva uppmaning som läsningen av *Ekokritiska metoder* genererar: låt oss tala mer om metod.

Erik Zillén